

„NÁŠ NÁROD SLOVENSKÝ JEST NAPOSLEDY NEPŘESTANNÉ PILNOSTI A PRACOVÁNÍ ODDANÝ“ TEORETICKÉ KONCEPCIE VÝSKUMU HISTORICKÝCH STEREOTYPOV APLIKOVANÉ PRI ANALÝZE STEREOTYPU PRACOVITOSTI SLOVÁKOV V 19. STOROČÍ

Rastislav Molda

*Katedra histórie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku
moldarastislav@gmail.com*

„Our Slovak nation is diligent and dedicated to work forever.‘ Theoretical concepts of the research of the historical stereotypes applied on the stereotype of Slovak’s diligence in the 19th century

Abstract—The article offers the theoretical concepts and methodological guidelines for research of the historical stereotypes of the major European theorists from the various social science disciplines. For us an important methodological and theoretical interpretation of the ethnic and other stereotypes formulated by Professor Hans Hering Hahn as well as other Central European researchers. We use the presented theoretical and methodological guidelines to analyse the stereotype of Slovakian diligence. The primary source of the textual analysis is ethnographic travelogue and diverse literature of Slovak origin, which is a rich source for scientific interpretation of stereotypes. Writers resorted to an idealization and generalization of character, physical or other characteristics of the population of Ungarn and the Habsburg monarchy and so there were constructed ethnic/national, cultural, confessional, gender, as well as other auto/heterostereotypes. We deal with the stereotype of Slovak’s diligence with specific attention on the situation in which they were formulated, we point out their tasks and the reciprocal interaction with other auto- and heterostereotypes.

Key Words—stereotyp, Picture, 19th century, working nation, autostereotyp, heterostereotyp

ÚVOD

OD KONCA 18. storočia s nepokojom sledovali slovenskí vzdelanci maďarizačné tendencie vo verejnom živote Uhorska. Nedisponovali politickými možnosťami ako napríklad Chorváti, a tak na silnejšiu maďarizáciu reagovali hlavne publicisticky. Písali národné obrany, v ktorých postupne skĺzli k stereotypizácii. Nacionalizácia verejnosti mala v 19. storočí zásadný vplyv na

implementovanie auto- a heterostereotypov u slovenských elít. Stereotypy fungovali a stále fungujú ako systémový nástroj na vymodelovanie a upevnenie predstáv o nás a tých druhých. Zaradili jedincov do vopred zadefinovaných rovníc, vďaka čomu rozlišujeme medzi my a oni. Autostereotypy ďalej napomohli k stotožneniu sa všetkých vrstiev slovenskej spoločnosti so slovenským národom, a to aj tak, že vytvorili mentálne hranice medzi etnikami Habsburskej monarchie. Medzi často zmieňované stereotypné označenia 19. storočia môžeme zaradiť aj stereotyp o slovenskej pracovitosti, ktorého genézu a funkčnosť postupne načrtne.

PRIMÁRNA CHARAKTERISTIKA STEREOTYPU

Stereotypy sú súborom emocionálne podmienených a neoverených presvedčení (Berting a Villain 1995: 14–18), ktoré nachádzame pri skúmaní vlastných dejín i pri analýze dejín iných. Prítomné sú vo všetkých národných, štátnych či konfesionálnych spoločenstvách (Kamenec 2007: 120–126).

Stereotyp je nositeľom emocionálnych nábojov a zároveň ho vnímame ako sociálny produkt, ktorý vo väčšine prípadov nemá reálne základy, je len reprodukciou, štylizáciou a zjednodušením spoločenského prostredia a reality. Pri skúmaní stereotypu spoznávame spoločnosť, v ktorej stereotyp pôsobí a je akceptovaný. Analýza stereotypu prezrádza čosi nielen o subjekte či objekte, na ktorý sa vzťahuje, ale poskytuje informácie aj o samotnom pôvodcovi, nositeľovi a šíriteľovi stereotypu (Uhlíková 2001: 50–53; Hahn 2007: 16–17).

Stereotypy môžeme považovať za operatívnu kategóriu a samotný výskum stereotypov za transdisciplinárny, pretože sa nim zaoberá viacero vedných disciplín (psychológia, sociológia, etnológia, história, literatúra, jazykoveda). (Hahn 2007: 23–24)

Termín stereotyp bol verejnosti prvýkrát predstavený v roku 1922, keď ho použil novinár, mediálny kritik, filozof a sociológ Walter Lippmann vo svojej knihe *Public Opinion* (Lippmann 1922). V publikácii Lippmann primárne definoval stereotyp ako „pictures in our head“, čo do slovenčiny môžeme voľne preložiť ako „obrazy v našich hlavách“. Pojem má pôvod v gréckom slove *steréos*, ktoré v origináli znamená: tvrdý, pevný a vo výraze *týpos*, teda: podoba, forma, ale aj nemenný, strnulý tvar (Klener 1996: 749).

Primárne vlastnosti stereotypu definoval Lippmann a následne ich ďalší autori doplnili. Predpokladal, že stereotypy sú dôležitou súčasťou vnímania spoločnosti, skupín a jednotlivcov. Nemecký historik Hans Henning Hahn (súhlasne s Lippmannom) definuje stereotypy ako zovšeobecnenia, pričom ďalej rozvíja túto teóriu a zdôrazňuje, že stereotypom nemusí byť každé zovšeobecnenie, tak ako náš pohľad na svet nie je identický so svetom samotným (Hahn 2007: 19).

Stereotyp, ako tvrdí Hahn, je sprostredkovateľom hodnôt a emócií osoby, ktorá s ním operuje (Hahn 2007: 19). Ako Lippmann, tak aj slovenská etnologička Eva Krekovičová prisudzujú stereotypu pozitívny alebo negatívny emocionálny rozmer (Lippmann 1922: 79–95; Krekovičová 2005: 8–11).

Ako znakový systém je stereotyp prenášaný k jednotlivcovi a skupine, pričom tento priebeh môže byť dvojaký. Ak je stereotyp prenášaný prostredníctvom osôb, ktoré sú súčasťou jeho života, prebieha socializácia z generácie na generáciu a hovoríme o *sociálnej genéze*. Ak stereotyp vzniká ako rečová alebo obrazová formulácia vo forme a obsahu v priebehu historického vývoja, ide o *historickú genézu*. V krízových etapách vývoja jednotlivých skupín vznikajú stereotypy obzvlášť často a majú dlhú životnosť (Hahn 2007: 18).

Hahn rozvinul základné charakteristiky stereotypov a tvrdil, že sa s nimi stretávame v rôznych formách, či už v literatúre (kuchárske knihy, právne predpisy, publicistika, encyklopédie, cestovní sprievodcovia), v architektúre, historiografii, karikatúrach, ale aj vo forme výšiviek (Hahn 2007: 16–17), alebo ako tvrdí Krekovičová vo folklóre (žudové príslovia, porekadlá a politika) (Krekovičová 2005:20–82).

Osoba pri používaní stereotypu môže využívať niektoré rétorické figúry (napr. metafora a irónia), pričom tie so stereotypmi identické nie sú, ale môžu posilniť účinok samotného stereotypu (Hahn 2007: 17).

Stereotypy sa vyznačujú výraznou odolnosťou vo vzťahu ku kognitívnym a racionálnym argumentom, ktoré by ich mohli vyvrátiť (Berting a Villain 1995: 14–18). Postupne sa z nich môžu stať veľmi stabilné prvky, preto sa všeobecne prijímané stanovisko len ťažko upravuje. Dôležité je zdôrazniť, že stereotypy iba zriedka vystupujú samostatne, práve naopak, sú výsledkom splynutia viacerých stereotypov do jedného. Aj preto si pri stereotypnej predstave o pracovnosti Slovákov všímame aj iné druhy stereotypov (konfesionálne, sociálne, politické, genderové stereotypy či stereotypné zobrazenia mesta a vidieka).

Stereotyp o slovenskej pracovnosti nachádzame v cestopisnej a národopisnej literatúre slovenskej proveniencie 19. storočia. Ide o rozsiahly literárny fond, ktorý sa líšil nielen rozsahom, ale aj kvalitou spracovania, v ktorom nachádzame viacero zovšeobecňujúcich obrazov o rôznych etnikách a národnostiach obývajúcich geografický priestor Habsburskej monarchie. Slovenskí autori sa tradične pozitívne vyjadrovali o Slovákoch a ostatných Slovanoch. Prispeli tak k inštrumentalizácii a rozširovaniu autostereotypov, rovnako ako aj ku tvorbe pozitívneho sebaobrazu Slovákov.

STEREOTYP O PRACOVNOSTI A USILOVNOSTI SLOVÁKOV

Slovenská pracovnosť bola považovaná za najpozitívnejšiu národnú vlastnosť, bytostne súvisela so životom Slovákom, boli na ňu náležite hrdí a prirodzene sa o nej často zmiňovali v cestopisnej a národopisnej literatúre. Pracovnosť nachádzali vo všetkých povolaniach, a to tak pri manuálnych, ako aj intelektuálnych. Stereotyp pracovnosti sa vytváral na recipročnom previazaní slovenských a maďarských stereotypov. Teda, keď Slováci o sebe tvrdili, že sú usilovní a pracovití, zároveň konštatovali, že Maďari napracujú tak veľa, tak dobre a tak ťažko ako oni. V maďarskom prostredí sa taktiež vedelo a „hovorilo“ o slovenskej pracovnosti. Tu išlo o ironizovanie prevažne manuálnych prác Slovákov (napr.: Slováci boli maďarskými nacionálnymi elitami považovaní za stroje vhodné len na výkopové práce). Pri tomto heterostereotype sa zdôrazňovala slovenská nevzdelanosť, nekvalifikovanosť a pracovnosť mala byť konzekvenciou obmedzenej mentálnej výbavy Slovákov (Holec 2009: 51).

GENÉZA REPREZENTATÍVNEJ PREDSTAVY

Kreovanie daného autostereotypu výrazne ovplyvnil geografický charakter územia, ktoré bolo obývané etnickými Slovákmí. Prevažne išlo o poľnohospodárske oblasti s nízkou bonitou pôdy, čo si prirodzene vyžadovalo väčšiu námahu a starostlivosť poľnohospodárov. Ani klimatické podmienky v Hornom Uhorsku nepriali obyvateľom kopcovitých severských regiónov, kde prevažovalo chladné, veterné počasie s celoročne nižšou teplotou vzduchu než v dolnouhorských oblastiach. Práve tieto argumenty vzdelanci najčastejšie používali pri zdôvodňovaní pracovnosti. Slováci podľa nich museli pri obrábaní polí vynaložiť až desaťkrát väčšie úsilie ako to hovorí štúrovský básnik Mikuláš Dohnány: „*jako druží, na rovinách bydlící národy, ale jej práce nekormautí on je spokojný s tím co má, a obrábi v potu tváři kamenistau svau roličku.*“ (Dohnány 1843: 5).

Zrodenie analyzovaného zovšeobecnenia o Slovákoch výrazne ovplyvnili články Jána Čaploviča. Ten bol stotožnený s predstavou o krásnom kraji s neúrodnou pôdou v Hornom Uhorsku. Krajina a zem v severných oblastiach Uhorska bola protikladom krajiny a zeme v dolnom Uhorsku, ktorú Čaplovič aj ostatní slovenskí vzdelanci charakterizovali ako škaredú maďarskú púšť, ale

s úrodnou pôdou. Zároveň aj pri zobrazovaní horných a dolných Uhor (krajiny) platilo pravidlo antonymného nazerania na skutočnosť, ako v prípade videnia Slovákov a Maďarov. Od tohto zovšeobecnenia sa odvíjal stereotyp slovenskej pracovitosti a maďarskej lenivosti. Zároveň podľa Čaplovičových slov sa Slováci svojou pracovitou a usilovnosťou dokázali „vzopriet“ prírode, pretože aj za nepriaznivých podmienok vypestovali dostatok obživy pre seba. Dokonca z nej aj čosi predali, a tak vytvárali zisk. Ako modelový príklad týchto tvrdení uvádzame Čaplovičove, Bôrove a Hurbanove konštatovania: „*Tam, kde volákedy boli neúrodné piesočnaté púšte, hemží sa dnes blahobytnými Slovákmí, ktorí nakazili celé okolie svojou podnikavosťou a aj týmto urobili dobré služby vlasti.*“ (Čaplovič 1975: 45) „*Kraj okolo je síce neúrodný, ale práca vežká a usilovnosť to premáha [...] že bár aj búrka i víchrica často ich prácu pokazí, oni predsa to druhý aj tretí raz opraviť nezmeškajú.*“ (Bôr 2010: 39–40) „*Lud je zdravý, čerstvý, usilovný, a to, čo mu príroda vzala, doháňa usilovnosťou.*“ (Hurban 2010: 28).

Vyššie uvedené sentencie nestratili na svojej aktuálnosti ani koncom 19. storočia, keď znova nachádzame v dielach viacerých cestopiscov podobné zovšeobecnenia o neúrodnom kraji a pôde, ale o to väčšej pracovitosti ľudu. Pavol Dobšinský publikoval na stránkach *Slovenských Pohľadov* v polovici osemdesiatych rokov populárne náučný spis o Vysokých Tatrách. Autor v súlade s vyprofilovanými tvrdeniami o slovenskej pracovitosti opísal život v podtatranskom regióne a podobne ako jeho predchodcovia konštatoval nasledujúce: „*Ale títo i tu v skalách ešte čo viac roľníci a preukazujú výsledok: premrvia, prekypria, čo ešte dá sa; zúrodnia neúrodnosť aspoň pre svoje živenie sa. Rod to skromný; ale hlá, vyžije aj na skale.*“ (Dobšinský 1884: 256). Podobné názory aké rozširoval Dobšinský a jeho predchodcovia v predrevolučných rokoch, nachádzame aj v cestopisnej črte Michala Kissa z prelomu 19. a 20. storočia. Tento právnik a publicista napísal viacero filozofických, hospodárskych a politicko-právnych úvah, ktoré publikoval v slovenských i maďarských periodikách. Kiss vydal svoj cestopis na stránkach obnoveného časopisu *Obzor* s podtitulom *Časopis pre hospodárstvo remeslo a domáci život*. Periodikum vydávali v Ružomberku, redigoval ho Juraj Babka. Autor cestopisu, takisto ako jeho predchodcovia, v podobných opisoch ciest podtatranskou kotlinou konštatuje, že obyvatelia tohto regiónu sa aj napriek nepriaznivým prírodným a teplotným podmienkam nevzdávajú, a ešte viac a usilovne pracujú doma aj na poli (Kiss 1900: 9–10).

Stereotyp sa vytváral aj prostredníctvom iných argumentov, a to hlavne na základe početných slovesných konštrukcií opisujúcich pilnosť slovenských rúk. Sila stereotypu sa zdôrazňovala rôznymi citovo zafarbenými jazykovými formuláciami. Tieto slovné variácie používala vzdelanostná elita v rôznych situáciách a na rozmanitých príkladoch. Na jednej strane sa pri deskripcii pracovitosti využívali kvetnaté frázy a na strane druhej, pri charakteristikách pôdy jej boli pripisované negatívne atribúty ako napríklad v Čaplovičovom diele: „...*na tom kúsku*

zväčša macošskej pôdy alebo skôr kamenia, na ktorom žijú, nepomreli od hladu,“ (Čaplovič 1975: 34). Rozoberané, emotívne zafarbené výpovede sa nenachádzali len v analyzovaných cestopisných a národopisných dielach. Nachádzame ich aj v iných literárnych druhoch. Ako príklad možno uviesť kázeň Jána Kollára *Dobré vlastnosti národa slovanského* či prednášky Jozefa Ľudovíta Holubyho *Obrázky zo Slovenska* a Ľudovíta Štúra *Židovstvo*. Štúr sa vo svojom výklade nevenoval priamo pracovitosti slovenského národa, ale na základe ambivalentnosti stereotypov rozširoval zaužívané negatívne stereotypy o Židoch a zároveň kreoval obraz o slovenskej pracovitosti. Kollár vo vyššie spomenutej kázni využil svoj básnický talent a o usilovnosti národa napísal: „*krásokvitnúci veniec na hlave tohto národa je pilná pracovitost' [...] pracujú už od starodávnych čias [...] slovanské mozole pracujú aj za iných a pre iných [...] najviac z ich tela pot tečie...*“ (Kollár 1972: 222–223). Kollár ďalej v kázni hovoril o pracovitosti Slovákov už minulých storočí. Vyzdvihol aj to, že medzi sebou netrpeli lenivých darebákov a zaháľáčov (Kollár 1972: 223). V približne rovnakom čase ako odznela Kollárova kázeň vydával Ján Čaplovič v časopise *Hesperus* sériu článkov nazvaných *Slowaken in Ungarn*.

Za usilovných boli Slováci Čaplovičom považovaní aj v súvislosti s rozvojom priemyslu a výrobou produktov. Čaploviče argumenty vyplývajú z komparácie Slovákov s Angličanmi. Autor tvrdil, že Slováci boli tak isto ako Angličania podnikavými obchodníkmi, vynaliezavými výrobcami, šikovnými a usilovnými roľníkmi. „*Každý Slovák má stále na mysli príslovie: Kto chce jesti, musí lézti, čo sa odráža na každom kroku pracovitého Slováka.*“ (Čaplovič 1975: 34).

PRACOVITOSŤ V TVORBE SLOVENSKÝCH ELÍT

Tie isté formulácie a zdôrazňovania pilnosti nachádzame u viacerých autorov (Braxatoris, Kollár, Čaplovič, Nosák-Nezabudov, Dohnány, Hurban, Bôr, Zechenter-Laskomerský, Kiss, Dobšinský, Holuby...). Na potvrdenie výrokov o neprestávajúcej celoročnej práci využívali vyššie zmienení autori špecifické charakteristiky o Slovákoch. Daný stereotyp sa zdôraznil zovšeobecňovaním jednotlivostí z regionálneho a užšie determinovaného javu. Ako príklad môžeme uviesť rukopisný text etnografickej monografie Ondreja Braxatorisa (otca známeho romantického básnika Andreja Braxatorisa Sládkoviča) *Uherští Slováci v Hontskem a Zvolentskem kraji*, ktorý opísal etnografické a národopisné charakteristiky obyvateľov hontianskeho a zvolenského regiónu, pričom autorov opis akcentoval práve pri zmienkach o pracovitosti týchto obyvateľov, ktorí pracovali ešte aj v zime, opravovali a pripravovali náradie na nachádzajúcu sezónu. Podobne to bolo aj pri charakteristikách žien, ktoré okrem starostlivosti o hospodárstvo pripravovali odev a počas dlhých zimných večerov priadli konope (Braxatoris 1987: 282). Približne o päť rokov neskôr ako Braxatoris napísal spomínaný spis, predniesol Kollár v Pešti svoju najznámejšiu kázeň *Dobré vlastnosti slovanského národa*. V nej nachádzame veľmi

podobné zovšeobecnenia, autor vyzdvihuje hlavne to, že „...pracujú vždy, v zime, ako aj v lete, ba v letnom období temer i v noci. Iné národy aspoň v zime radi odpočívajú, slovanské ruky ani vtedy nezahalujú...“ (Kollár 1972: 223). Tie isté argumenty, ktoré využívali vyššie uvedení autori pri kreovaní stereotypu nachádzame aj o 25 rokov neskôr v spise Mikuláša Dohnányho. Tento štúrovský básnik tak isto ako Kollár píše o tom, že Slováci sú neprestajne pilní a pracujú od svitu do mrku. Dohnány podobne ako Kollár prezentoval daný stereotyp na základe antonymného obrazu seba a iných, keď tvrdil: „...*Jiní národové aspoň v noci si odpočívajú, a s večerem se na lůžko ukládají, ale naši Slováci i v noci pracují. Zná každý na Slovensku v obyčejí jsaucí „prjatki“, kde sejdauce se děvčata a ženy předau, rozpravkami a zpěvem se bavice a žerty provazejíce; při měsíčku trau (třejí) konope a jiné večerní roboty.*“ (Dohnány 1843: 5–6). Aj tento príklad, teda, možno považovať za potvrdenie hypotézy o komplexnom charaktere stereotypov, keď sa stereotyp o slovenskej pracovitosti utváral na základe konštatovaní, že ostatní nepracujú tak usilovne ako Slováci. Ďalej pri analyzovanom stereotypu možno potvrdiť tézu Martina Kánovského, ktorá hovorí o sociálnom pôvode stereotypov, pretože pochádzajú z určitých štruktúr ideológie (Kánovský 2001: 9–11). Daný stereotyp podobne aj ako ostatné pozitívne autostereotypné zobrazenia Slovákov sa generovali v štruktúrach ideológie slovenského národného hnutia. Tento fakt potvrdzuje aj to, že sa viaceré zdôvodnenia zovšeobecnení opakovali.

Tie isté argumenty vytvárajúce stereotyp ako prezentovali Braxatoris, Kollár, Dohnány nachádzame aj na konci 19. storočia v diele Jozefa Ľudovíta Hollubyho: „...*pracujú od svitu do pozdneho večera a v najväčšej horúčosti, v noci však pri mesiačku kosia, viažu alebo svážajú svoje obilíčko...*“ (Holuby 1897: 84).

Podobné stereotypné predstavy nachádzame aj v cestopisných a národopisných dielach druhej polovice 19. storočia. Zdôrazňovanú pracovitú a usilovnú reflektujeme vo viacerých cestopisoch Gustáva Kazimíra Zechantera-Laskomerského, Svetozára Hurbana Vajanského, Antona Svobodu, Michala Kissa, Jozefa Ľudovíta Holubyho, ale aj iných. Autori podobne ako ich predchodcovia vyzdvihovali dané zovšeobecné predstavy. „*Zanechajúc tento chudobný, ale pracovitý a čistotný národík...*“ (Zechantera-Laskomerský 1969: 40) „...*to pracovná ruka pilných gazdov vynahradí.*“ (Svoboda 1885: 384) „*Ten ľud dobrý [...] vstával a bral sa do novej práce.*“ (Svoboda 1885: 386) „*O lenivosti ľudu slovenského môže hovoriť len nenávisťou zaslepený človek. Ba naopak, je to ľud veľmi pracovitý a usilovný.*“ (Holuby 1897: 84).

PILNOSŤ SLOVENSKÝCH ŽIEN

Špecifikom pri tomto stereotypu bolo zdôrazňovanie pracovitosti slovenských, ale aj slovanských žien. Aj týmto spôsobom chceli autori dopomôcť k úplnej akceptácii daného stereotypu a jeho ukotveniu v spoločnosti. A tak sa o slovenských/slovanských ženách nehovorilo a nepísalo

len ako o najkrajších, ale aj ako o veľmi pracovitých. „...*tu sa všetko hýbe, robí, pracuje, i mladý i starý, i bohatý i chudobný, i zdravý i chorý, i mužské i ženské pohlavie...*“ (Kollár 1972: 223) napísal Kollár. O šesťdesiat rokov neskôr publikoval cestopis Anton Svoboda, ktorý podobne ako Kollár zdôraznil pracovitú Sloveniek. „*Na preddomiach vidno gruppy po 3–6 žien, ktoré – chcějúc použiť pekného času – trepú konope usilovno, stá závod.*“ (Svoboda 1885: 386). Pracovitú slovenských žien sa zdôrazňovala hlavne v spojitosti so stereotypom Slovenska ako drotárskej krajiny, pretože drotári z chudobných hornouhorských stolíc odchádzali na dlhé cesty za prácou aj na niekoľko mesiacov a na manželku drotára pripadla aj mužská robota na hospodárstve. Podobné konštatácie sa vytvárali aj v spojitosti s odchodom liptovských murárov za robotou, ako aj pri mnohopočetnom vystáhovalectve za prácou, prevažne do Ameriky.

POHĽAD INÝCH NA SLOVENSKÚ PRACOVITOSŤ

Stereotypné predstavy o Slovákoch sa stali všeobecne akceptovanými v celouhorskom priestore. V maďarskom prostredí bola postava pracovitého Slováka prezentovaná aj v karikatúre, pričom mala viacero rozmanitých podôb. Raz boli Slováci zobrazení ako mravce, v inej karikatúre rozkopávali práve dokončené ulice, pretože si slovenský predák v niektorom z výkopov zabudol fajku. Ako sme už spomenuli, pracovitú bola často vnímaná posmešne, pretože práve ňou bola nahrádzaná nevzdelanosť. Ako príklad uvádzame karikatúru z decembra 1891: minister dopravy a verejných prác – Gábor Baross je na nej zobrazovaný v slovenskom kroji, čím sa zdôraznil jeho etnický pôvod. Minister nahradil nedostatok železničných vagónov desiatkami Slovákov, ktorí na fúrikoch zväžali rôzne komodity (Holec 2009: 51–52). Karikatúra nám síce hovorí o pracovitosti, no zároveň ironicky dodáva, že slovenský ľud nie je schopný inej ako manuálnej práce a submisívneho prijímania nariadení.

ZÁVER

Stereotypy 19. storočia sú produktom špecifických historických okolností, národnostných a politických vzťahov v Uhorsku počas tohto dlhého storočia. Prezentovali a rozširovali sa v rôznych rečových a obrazových formách. Keďže sa vyvíjali a modifikovali v priebehu historického vývoja, hovoríme o historickej géneze stereotypov, no zároveň sa vytvárali aj v štruktúrach slovenského národného hnutia, preto môžeme hovoriť aj o sociálnej géneze stereotypov. Svoju dlhú životnosť nadobudli z dôvodu modifikácie sa vo vyostrených a vzájomne si konkurujúcich národných hnutiach Uhorska, ako aj v nepriaznivých etapách formovania moderného slovenského národa.

Stereotypné predstavy o Slovákoch zohrávali špecifickú úlohu v ideológii slovenského národného hnutia a súčasne konštruovali a upevňovali národné povedomie Slovákov. Tým, že sa dostali aj do kolektívnej pamäte obyvateľov, pretrvali počas celého 19. storočia.

Obrázek 1. Karikatura slovenskej pracovitosti. (Prevzaté z Holec 2009: 51)

Prostredníctvom kladného, v niektorých prípadoch až glorifikovaného vyjadrovania sa o Slovákoch a ostatných Slovanoch prispeli k rozširovaniu autostereotypov. Hlavné slovenskému vidieckemu ľudu, ktorý bol nositeľom „slovenskosti“, sa pripisovali tie najlepšie vlastnosti. Slovákov vykresľovali ako dobrosrdečný, pracovitý, mravný, mierumilovný, spevavý a zbožný národ. O slovenskom národe sa často hovorilo ako o veľmi chudobnom, ale čím bol chudobnejší, tým viac ho autori prezentovali ako pohostinnejší, pracovitejší a usilovnejší. Aj preto analyzovaný kladný autoobraz o Slovákoch pretrval počas celého storočia a v spoločnosti je prítomný dodnes.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] BERTING, J. a VILLAIN-GANDOSSI, Ch. 1995. Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych: podejście interdyscyplinarne. In *Narody i stereotypy*. Walas, T. (Ed.) Kraków: Międzynarodne Centrum Kultury.
 - [2] HAHN, H. H. 2007. 12 Thesen zur Stereotypenforschung. In *Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung Mitteleuropa – Osteuropa. Oldenburger Beiträge zur Kultur und Geschichte Ostmitteleuropas. Bd. 9*. Hahn, H. H. a Mannová, E. (Eds.) Frankfurt a. M. u. a.: Peter Lang.
 - [3] HOLEC, R. 2009. Biedny, nešťastný, utláčaný Jano. Ako videla Slovákov maďarská karikatúra pred rokom 1918. *História revue o dejinách a spoločnosti*. 9(3-4): 49–54.
 - [4] KAMENEC, I. 2007. Stereotypy v slovenských dejinách a v slovenskej historiografii. In *Slovenská otázka dnes*. Szigeti, L. (Ed.) Bratislava: Kalligram.
 - [5] KÁNOVSKÝ, M. 2001. Ľudské druhy a ľudská myseň - kognitívne základy etnických klasifikácií a stereotypov. In *Etnické stereotypy z pohľadu rôznych vedeckých odborů*. Toncrová, M. a Uhlíková, L. (Eds.) Brno: Etnologický ústav.
 - [6] KLENER, P. 1996. *Velký sociologický slovník II. P-Ž*. Praha: Karolinum.
 - [7] KREKOVIČOVÁ, E. 2005. *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty vo folklóre a v politike*. Bratislava: Ústav etnológie SAV.
 - [8] LIPPMAN, W. 1922. *Public Opinion*. New York: Macmillan.
 - [9] UHLÍKOVÁ, L. 2001. Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů. In *Etnické stereotypy z pohľadu rôznych vedeckých odborů*. Toncrová, M. a Uhlíková, L. (Eds.) Brno: Etnologický ústav.
- Archivní prameny**

- [10] BÔR, J. 2010. Z cestovného denníka Janka Bôra. In Eliáš M. (Ed.) *Pút' po Otčine*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej.
- [11] BRAXATORIS, O. 1987. Uherští Slováci v Hontském a Zvolenskem kraji. In Urbancová V. (ed.) *Slovenská etnografia v 19. storočí*. Martin: Matica Slovenská v Martine.
- [12] ČAPLOVIČ, J. 1975. *O Slovensku a Slovákoch*. Tatran: Bratislava.
- [13] DOBŠINSKÝ, P. 1884. Vysoké Tatry. *Slovenské pohľady*. 4(3): 246–269.
- [14] DOHNÁNY, M. 1843. Národní povaha Slováků. *Archív Literatúry a Umenia SNK, Starý fond – C – Náučné a iné práce. Spoločnosť. sign C 860*.
- [15] HOLUBY, J. L. 1897. Obrázky zo Slovenska. *Slovenské pohľady*. 17(2): 84–96.
- [16] HURBAN, J. M. 2010. Prechádzky po považskom svete. In Eliáš M. (ed.) *Pút' po Otčine*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej.
- [17] KISS, M. 1900. Dokola, Črta z cesty. *Obzor. Časopis pre hospodárstvo remeslo a domáci život*. 12(1): 9–11.
- [18] KOLLÁR, J. 1972. Dobré vlastnosti národa slovanského. In *Pamäti z mladších rokov života*. Bratislava: Tatran.
- [19] SVOBODA, A. 1885. Výlet na Chmeľovú. In *Slovenské pohľady*. 5(5): 386–384.
- [20] ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, G. K. 1969. Priechod cez Čertovicu. In *Výlety po Slovensku*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.

*Příspěvek je písemnou verzí přednášky, která zazněla na 7. mezinárodní studentské konferenci AntropoWebu podpořené ZČU v Plzni v rámci projektu SVK–2011–001. Publikace textu byla podpořena ZČU v Plzni v rámci projektu SGS–2011–031.